

АСОЦІАТИВНИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ У ДОСЛІДЖЕННІ КОНЦЕПТУ *ІРЛАНДЕЦЬ*ASSOCIATIVE EXPERIMENT IN THE STUDY OF THE CONCEPT *IRISHMAN*

Полгородник Д.В.,

orcid.org/0000-0002-3937-8700

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри іноземних мов професійного спрямування
Запорізького національного університету

Англійсько-ірландський світогляд сформувався в умовах мовного та культурного контактування автохтонної кельтської та привнесеної англосаксонської лінгвокультур. Упродовж тривалого контактування мов і культур відбувається взаємодія етнічних картин світу, що позначається на трансформаціях складу, структури, змісту концептів та засобах їх вербалізації. В результаті досліджуваної взаємодії сформувалася нова англійсько-ірландська лінгвокультура з низкою базових концептів. Використовуючи критерії наявності імені, постійного характеру концепту, культурної розробленості, концептуалізованості поняття, частотності апеляції до концепту, його соціокультурної цінності було визначено, що концепт *ІРЛАНДЕЦЬ* є базовим концептом англійськомовного світогляду в Ірландії. Цей концепт має розгалужену систему номінацій з ключовим іменем концепту *Irishman*. Актуальність використання психолінгвістичних експериментів полягає в тому, що їх результати дозволяють доповнити уявлення про зміст концепту, що склалося при вивченні матеріалів лексикографічних джерел, текстового матеріалу, а також конкретизувати отримані дані щодо певної групи носіїв мови. Аналіз семантики та контекстних уживань не спроможний забезпечити повну картину концептуалізації. Хоча словники різних типів та літературні джерела відбивають актуалізацію концепту, важлива інформація стосовно емоційної та оцінної площини концептуалізації залишається непоміченою дослідником. При значній кількості інформантів результати експерименту можуть розглядатися як відображення тих елементів концепту, які є національно значущими. Проведений психолінгвістичний експеримент відобразив, що концепт *ІРЛАНДЕЦЬ* є позитивно маркованим етнічним автостереотипом, що репрезентує національний характер, особливості зовнішності й приналежність до певної лінгвокультурної групи.

Ключові слова: англійська мова в Ірландії, лінгвокультура, концепт, вільний асоціативний експеримент, спрямований асоціативний експеримент.

The Anglo-Irish worldview was formed in the context of linguistic and cultural contacts between the autochthonous Celtic and the introduced Anglo-Saxon linguocultures. The prolonged contact results in interaction of ethnic worldviews, which affects the transformations of composition, structure, content of concepts and the means of their verbalization. As a result of the interaction, a new Anglo-Irish linguoculture was formed with a number of specific key concepts. Using the criteria of having a name, constant nature of the concept, cultural elaboration, conceptualization, frequency of appeal to the concept, its sociocultural value, it was determined that the concept *IRISHMAN* is the key concept of English-speaking worldview in Ireland. This concept has an extensive nomination system with the key name of the concept in English. The relevance of the usage of psycholinguistic experiments is that their results allow us to supplement the idea of the content of the concept that has emerged from the study of materials of lexicographic sources, texts, as well as to concretize the data obtained for a certain group of native speakers. The analysis of semantics and contextual applications is incapable of providing a complete picture of conceptualization. Although dictionaries of various types and literary sources reflect actualization of the concept, important information regarding its emotional and evaluative plane remains unnoticed by the researcher. With a significant number of informants, the results of the experiment can be viewed as reflecting those elements of the concept that are nationally relevant. The conducted free and directed associative experiments have shown that the concept *IRISHMAN* is a positively labelled ethnic auto-stereotype, which represents the national character, peculiarities of appearance and belonging to a certain linguocultural group.

Key words: Anglo-Irish, linguoculture, concept, free associative experiment, directed associative experiment.

Постановка проблеми. Сучасна лінгвістика приділяє значну увагу проблемам взаємозв'язку мов, культур, етнічної обізнаності, а також формам національних світоглядів та їх об'єктивізації. Розвиток будь-якого суспільства супроводжується лінгвокультурним контактом. Сучасна англійська мова є результатом чисельних лінгвістичних та культурних контактів, що є причиною існування значної різноманітності національних варіантів, соціальних та територіальних діалектів. Історичні, соціально-політичні, економічні та культурні фактори спричинили тривалий кон-

такт між англосаксонською та кельтською лінгвокультурами, що й позначилося на структурі та змістовому наповненні базових концептів англійськомовної картини світу Ірландії й засобах їх вербалізації. Аналіз семантики та контекстних уживань не спроможний забезпечити повну картину концептуалізації. Хоча словники різних типів та літературні джерела відбивають актуалізацію концепту, важлива інформація стосовно емоційної та оцінної площини концептуалізації залишається непоміченою дослідником. Результати психолінгвістичних експериментів

дозволяють доповнити уявлення про зміст концепту, що склалося при вивченні матеріалів лексикографічних джерел, текстового матеріалу, а також конкретизувати отримані дані щодо певної групи носіїв мови. При значній кількості інформантів результати експерименту можуть розглядатися як відображення тих елементів концепту, які є національно значущими.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Механізми формування та засоби вербалізації картини світу визначаються низкою чинників, серед яких важливе місце посідають процеси етнічної взаємодії. Історія розвитку будь-якого суспільства не може бути ізольованою і супроводжується контактуванням мов та культур. Отже, формування національних картин світу – результат взаємовпливу колективної свідомості етносів, що контактують. Про релевантність такого погляду свідчать дослідження з контактної лінгвістики (У. Вайнрайх, Ю.О. Жлуктенко, Т.О. Козлова, В.Ю. Розенцвейг, С.В. Семчинський, В.І. Скибіна, Е. Хауген, Р. Хікі), а також міждисциплінарні праці, у яких розглянуто проблеми формування національних англійськомовних картин світу Австралії, Нової Зеландії, Канади, Карибського регіону, що розвивалися в умовах мультилінгвального та мультикультурного середовища (Л.В. Герман, Т.О. Козлова).

Згідно з С.Г. Воркачевим, експериментальна методика входить до переліку прийомів, необхідних для вивчення будь-якого концепту [3]. До методів асоціативного експерименту звертаються провідні світові та вітчизняні мовознавці (С.Г. Воркачев, С.А. Жаботинська, О.О. Леонтьєв, О.О. Селіванова).

Постановка завдання. Мета роботи – встановлення концептуальних ознак базового концепту англійськомовної картини світу Ірландії за допомогою вільного та спрямованого асоціативних експериментів.

Виклад основного матеріалу. За С. Г. Воркачевим [2, с. 113], «основний лінгвокультурологічний сенс появи терміну “концепт” – його здатність відображати у своїй семантиці національний менталітет, як сукупність світоглядних й поведінкових особливостей етносу, і національний характер, як стабільний та цілісний склад душевного життя мовної особистості, що визначає її якісну своєрідність – її етнос».

Культурні концепти фіксують своєрідність конкретної культури [4, с. 29] і світобачення її носіїв. Тому в кожній мові існує сукупність семантично навантажених слів, які позначають значимі для конкретної культури складники кар-

тини світу і виявляються впливовішими порівняно з іншими номінаціями.

Важливо зазначити, що будь-яка культура містить універсальні й етнічно детерміновані складники, які актуалізуються в традиціях, звичках, етикеті мовленнєвій практиці й акумулюються у свідомості носіїв культури. Отже, концептосфера утворюється концептуальними універсалиями та унікальними рисами, а значущими й історично константними виявляються дві категорії концептуальних утворень. Пропонуємо розрізняти ключові та базові концепти.

Ключові слова культури, за А. Вежицькою [1, с. 35–36], це позначення особливо важливих і показових для конкретної культури понять. Базові концепти та їх найменування не належать до унікалій культури. Це – загальнолюдські поняття, які інтегрують стереотипізовані уявлення про час, простір, природу, людину, її місце у Всесвіті та людські стосунки. М.В. Піменова [6, с. 129] вважає, що базові концепти становлять фундамент мови і всієї картини світу.

Важливими критеріями ідентифікації концепту є наявність імені [5, с. 56]; постійний характер концепту [7, с. 84]; культурна розробленість [1, с. 13–38]; частота апеляції до концепту; соціокультурна цінність концепту [5, с. 56]. Концепт *ІРЛАНДЕЦЬ* відповідає всім перерахованим вище критеріям.

Психолінгвістичне дослідження передбачало проведення вільного та спрямованого асоціативних експериментів, доповнених соціолінгвістичними анкетами для забезпечення репрезентативності дослідження.

Метод вільного асоціативного експерименту полягає в тому, що респондентам пропонують слова-стимули, на які вони повинні відповісти словесними формами, які приходять їм на думку (*What associations do you have with the word Irishman/Éireannach?*).

Метою спрямованого асоціативного експерименту є дослідження знання та розуміння значення мовної одиниці носіями мови. Спрямований асоціативний експеримент передбачав, що інформанти заповнять пропуски в текстових фрагментах словами *Irishman, Éireannach*. Загальна кількість контекстів становила 16 фрагментів, вилучених із публіцистичних та художніх текстів. Завдання мало таке формулювання: *Which word (Irishman or Éireannach)?*

Експеримент проведено автором в м. Дублін, м. Голвей, м. Скерріс (Ірландія) у 2016 році. В експерименті брали участь 200 учасників (114 чоловіків і 86 жінок), які вважають себе ірландцями,

проживають на території Республіки Ірландія, віком від 20 до 74 років. Рівень освіти інформантів варіювався (повна середня освіта, бакалавр, магістр, доктор філософії). До експерименту залучалися представники різних професій: студенти університету, викладачі вищих навчальних закладів, викладачі середніх шкіл, науковці, робітники, безробітні тощо.

Залучення представників різних соціальних груп сприяло побудові загального асоціативного поля концепту, не закріпленого за конкретним соціальним прошарком.

За допомогою асоціативного експерименту була виявлена низка асоціативів концепту *ІРЛАНДЕЦЬ*, властивих для сфер *Irishman* та *Éireannach*.

Включення лексеми *Éireannach* до нашого дослідження зумовлено тим фактом, що вона є ірландським відповідником лексеми *Irishman* та позначає “Irish, an Irish person” [11, с. 90]. У нечисленних дослідженнях, присвячених використанню ендонімів ірландцями, відзначається, що *Éireannach* характеризується маркером ‘національність’, на відміну від етнічного маркера, характерного для *Gael* [12, с. 65]. До того ж *Éireannach* повинен володіти ірландською мовою [15, с. 40, 42], бути ірландцем за походженням та католиком за віросповіданням [13, с. 188]. Відсутність актуалізації *Éireannach* у текстах різних жанрів призвела до необхідності виявити особливості її функціонування у свідомості ірландців.

Різна кількість асоціативних реакцій (632 для *Irishman* та 419 для *Éireannach*) характерна для кожної з ключових номінацій концепту свідчить про меншу актуальність цього кельтського елемента в англійській мові Ірландії. Цей висновок підтверджує і той факт, що кількість асоціацій для *Irishman* – 36, а для *Éireannach* лише 13.

На основі отриманих результатів були виділені концептуальні ознаки, а їх значення об’єднані за денотативним принципом.

Ключовими концептуальними ознаками, які, відповідно до проведеного асоціативного експерименту, вербалізують сферу *Irishman* є ‘character’ (493), ‘appearance’ (74), ‘nationality’ (48). У контексті вищезгаданих загальних ознак можна виділити вужчі.

Для концепту *Irishman* у межах концептуальної ознаки ‘character’ (493) виділяються такі реакції:

– веселий (*funny* “**humorous**; causing **laughter**” [9], *amusing* “causing **laughter** and providing entertainment” [16], *laugh* “the act or sound of **laughing**” [9], *craic*, *has craic* “**enjoyable time** spent with other people, especially when the conversation is entertaining and **funny**” [9]);

– красномовний (*eloquent* “**fluent** or persuasive **in speaking** or writing” [16], *gift of gab* “the ability to **speak with eloquence** and fluency” [16], *talkative* “**talking a lot**” [9]);

– товариський (*friendly* “**behaving in a pleasant, kind way** towards someone” [9], *friend* “a **person** who you know well and who you **like a lot**” [9]);

– добрий (*kind* “**generous, helpful**, and thinking about other people's feelings” [9], *sympathetic* “feeling, showing, or **expressing sympathy**” [16], *kind-hearted* “one who **likes other people a lot** and always wants to help them” [9]);

– гордовитий (*proud* “feeling **deep pleasure or satisfaction** as a result of one's own achievements, qualities, or possessions or those of someone with whom one is closely associated” [16]);

– пияка (*drunk* “a person who is **drunk** or who habitually drinks to excess” [16], *drinking* “the action or habit of **consuming alcohol**” [16]);

– сім'янин (*family man* “a man with a wife (or long-term partner) and children, especially one who **enjoys home life**” [16], *home-lover* “a person who **enjoys being at home** and who is **fond of their family**” [10], *family* “a group of **people related by blood or marriage**” [16]);

– бідний (*poor* “**having little money** and/or few possessions” [9]);

– безтурботний (*reckless* “doing something dangerous and **not worrying about the risks** and the possible results” [9], *easy-going* “**able to stay calm** about things that anger or worry most people” [9], *light-hearted* “amusing and **not serious**” [9], *emotional* “having and **expressing strong feelings**” [9]).

У межах концептуальної ознаки ‘appearance’ (91) анкетовані відобразили автостереотипи стосовно зовнішності *Irishman*, а саме:

– колір волосся – рудий (*ginger* “a person who has **red or orange-brown hair**” [9], *redhead* “a person, especially a woman, whose **hair is a colour between red, brown, and orange**” [9], *red-haired* “having **hair of a reddish-blonde or orange-brown colour**” [16], *rua* (“**red-headed, red-haired**” [14]);

– інші характерні риси зовнішності (*freckles* “a **small, pale brown spot on the skin**, usually on the face, especially of a person with pale skin” [9], *bearded* “with a **beard**” [9]) та естетична оцінка типової зовнішності ірландця (*beautiful* “very **attractive**” [9], *attractive* “very **pleasing in appearance** or sound” [9], *handsome* “**physically attractive** in a traditional, male way” [9]).

Найменш актуальною виявилася ознака ‘nationality’ (48). *Irishman* є:

– мешканцем країни Ірландії (*Irish person* “a **native or inhabitant of Ireland**” [17]);

– носієм кельтської мови та культури (*Celt* “a person who is **related to the Celts** of ancient Britain” [9], *Gael* “a **Gaelic-speaking** person” [16]).

Проаналізувавши отримані дані, можемо стверджувати, що в свідомості носіїв англійсько-ірландської культури *Irishman* це:

- носій певних рис характеру;
- людина з особливою зовнішністю;
- мешканець Ірландії, який розмовляє ірландською.

Концептуальною ознакою, що закріплена за сферою *Éireannach* виявилася ‘nationality’ (396), що відображено в уявленнях мовців:

– мешканець Ірландії (*Irish* “**belonging to or relating to Ireland**, its people, or its language” [9], *Irishman* “a **man from Ireland**” [9], *Irish person*, *Eire* “the name for **Ireland** in Irish” [9], *Saoranach* “**citizen**” [14]);

– носій кельтської мови та культури (*Irish language* “a **Goidelic language** of the Indo-European language family originating in Ireland and historically spoken by the Irish people” [17], *Gaeltacht* “the parts of Ireland and Scotland where **Gaelic** is spoken by a large part of the population” [16], *Gael*, *Gaelic* “another term for **Irish (the language)**” [16], *Celt*, *Gaoidheal* “**gael, gaeilge**” [14]).

Відзначимо той факт, що асоціати фактично є перекладом лексеми *Éireannach*, або вказують на її походження (ірландська мова). До того ж, на питання пояснити значення *Éireannach*, опитувані давали відповідь “*Irish word for Irishman*”, “*Irishman in Irish*”, “*how we call Irishman in Irish (Gaelic)*”, “*Gaelic word for Irishman*”, що свідчить про відсутність сформованого розуміння сфери використання *Éireannach*.

Частина наведених асоціацій (*ship*, *Long Éireannach*) не входять до аналізу, оскільки є реакціями стосовно судівництва [8], що не є сферою нашого дослідження.

Спрямований асоціативний експеримент показав майже стовідсотковий вибір лексеми *Irishman* у всіх досліджуваних контекстах:

– у ситуаціях, в яких репрезентоване розуміння “Ірландець – носій мови” (“*Do you speak*

the language of ...?”, “*You can spot an ... by his brogue*”), анкетовані віддали перевагу лексемі *Irishman* (96 % опитуваних);

– асоціація, пов’язана з попередньою ознакою ‘красномовство’ (“*She was quite overpowered by the ... flow of words*”), одностайно (100 % опитуваних) закріплена за *Irishman*;

– релігійна ознака (“*The adopted a new use of the word ... to unite the different Catholic groupings of Ireland together*”) також закріплена за *Irishman* (54 % опитуваних), проте значна частина респондентів вважає, що лексема *Éireannach* може бути використана для її експлікації;

– ознаки на позначення національного характеру, а саме емоційності (“*He had always heard that ... are ‘quick in the executive part of justice’*”) та безтурботності (“*To be sure, he was a true ..., and so the sorrow thing in life brought him back, only to see that he was snug and comfortable*”), репрезентовані лексемою *Irishman* (98% опитуваних).

Висновки. Отже, для носія англійсько-ірландської культури концепт ІРЛАНДЕЦЬ / *Irishman* репрезентує національний характер, особливості зовнішності й приналежність до певної лінгвокультурної групи.

Це позитивно маркований етнічний автостереотип. У свідомості носіїв англійськомовної ірландської культури узагальнений портрет ірландця має здебільшого оцінний характер, що засвідчує кількісна перевага інтерпретаційних ознак серед асоціатів. У свою чергу, ім’я на ірландській основі *Éireannach* не актуальне у свідомості опитуваних.

Оскільки психолінгвістичний експеримент дозволяє доповнити уявлення про зміст концепту, що склалося при вивченні текстових та лексикографічних матеріалів, а також надає важливу інформацію стосовно емоційної та оцінної площини концепту, подальше використання вільного та спрямованого психолінгвістичного експериментів у дослідженні базових концептів англійськомовної картини світу Ірландії є перспективним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вежбицкая А. Понимание культуры через пространство ключевых слов [пер. с англ. А. Д. Шмелева]. Москва : Языки слов культуры, 2001. 289 с.
2. Воркачев С. Г. «Счастье» как лингвокультурный концепт. Москва : Гнозис, 2004. 192 с.
3. Воркачев С. Г. Постулаты лингвоконцептологии. *Антология концептов* / Под ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина. Волгоград : Парадигма, 2005. Т. 1. С. 11–13.
4. Карасик В. И. Зеркальный концепт «Простота». *Новое в когнитивной лингвистике* : материалы междунар. конф. / отв. ред. М. В. Пименова. Кемерово : КемГУ, 2006. Вып. №8. С. 26–41.
5. Карасик В. И. Концепты-релятивы. *Язык, сознание, коммуникация* : Сб. статей / Отв. ред. В. В. Красных, А. И. Изотов. Москва : МАКС Пресс, 2005. Вып. 30. С. 95–108.

6. Пименова М. В. Типы концептов и этапы концептуального исследования. *Вестник Кемеровского государственного университета*. Кемерово : КемГУ, 2013. С. 127–131.
7. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования. Москва : Языки русской культуры, 1997. 824 с.
8. Brunnicardi D. *The Seahound: The Story of an Irish Ship*. Cork, 2001. 152 p.
9. Cambridge Dictionaries online . URL: <https://dictionary.cambridge.org/> (дата звернення 10.01.2020).
10. Collins Dictionaries online . URL: <https://www.collinsdictionary.com/> (дата звернення 10.01.2020).
11. Dolan T. P. *A Dictionary of Hiberno-English*. 3rd edition. Dublin : Gill & MacMillan, 2014. xxviii, 320 p.
12. Lenihan P. *Consolidating Conquest : Ireland 1603-1727*. London : Routledge, 2008. 318 p.
13. Liere K. Van, Ditchfield S., Louthan S. *Sacred History: Uses of the Christian Past in the Renaissance World*. Oxford, 2012. 339 p. 784 p.
14. New Irish-English Dictionary. URL: <https://www.teanglann.ie/en/> (дата звернення 10.01.2020).
15. O'Leary P. *Gaelic Prose in the Irish Free State: 1922-1939*. University Park : Penn State Press, 2010. 784 p.
16. Oxford Dictionaries Online . URL: <http://www.oxforddictionaries.com/> (дата звернення 10.01.2020).
17. The Free Dictionary. URL: <https://www.thefreedictionary.com/> (дата звернення 10.01.2020).

УДК 378:37.011.3–051:93/94:81'373

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2020.13-2.29>

КОМПОНЕНТИ ЗМІСТУ ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІСТОРІЇ

COMPONENTS OF CONTENTS OF LEXIC COMPETENCE OF FUTURE HISTORY TEACHERS

Полянiчко О.Д.,

orcid.org/0000-0003-3788-3233

кандидат філологічних наук,

викладач кафедри західних і східних мов та методики їх навчання

ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет

імені К.Д. Ушинського»

У статті досліджено поняття лексична компетентність та доведено, що це заснована на лексичних знаннях, навичках, умінях, а також особистісному мовному та мовленнєвому досвіді здатність людини визначати контекстуальне значення слова, порівнювати обсяг його значення в двох мовах, розуміти структуру значення слова і виділяти специфічно національне в значенні слова.

Визначено, що лексична компетентність представляє собою складне утворення, до складу якого входять: мотиваційний, когнітивний, діяльнісно-практичний, рефлексивний і поведінковий компоненти. Формування лексичної компетентності пропорційно залежно від сформованості у студентів лексичних навичок, які засновані на певних принципах, а саме: принцип єдності навчання лексиці і мовленнєвої діяльності; принцип інтегративності; принцип тематичної обумовленості; принцип верифікації ментальних компонентів у змісті навчання лексиці; принцип колективної взаємодії; принцип обліку дидактико-психологічних особливостей навчання та аудиторії.

Дані принципи спрямовані на розвиток комунікативної культури із застосуванням лексичних знань з певної тематики і входять в систему принципів сучасного комунікативно-когнітивного підходу.

Набуті знання і навички дають можливість розвивати і удосконалювати лексичну компетентність, про рівень сформованості якої свідчить здатність студентів вирішувати складні завдання, що пов'язано із засвоєнням і вивченням іншомовних слів, умінні використовувати їх на практиці, тобто здатність самостійно продукувати висловлювання, виражати свої власні креативні думки.

Також від рівня сформованості лексичних умінь буде залежати рівень володіння студентами іноземною мовою: чим вище буде рівень сформованості лексичних умінь, тим вище буде рівень їхнього професійного іншомовного мовлення.

Ключові слова: комунікативна компетенція, лексична компетентність, лексичні знання, лексичні навички, лексичні уміня.

The article explores the concept of lexical competence and proves that it is based on lexical knowledge, skills, abilities, as well as personal linguistic and speech experience of a person's ability to determine the contextual meaning of a word, to compare its meaning in two languages, to understand the structure of meaning of a word and to isolate in the meaning of the word.